ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

CIVIL LAW AND CIVIL PROCESS; FAMILY LAW; INTERNATIONAL PRIVATE LAW

DOI: 10.32844/2222-5374-2020-106-4-2.06

УДК: 347.965(477)

Северінова О. Б.,

кандидат політичних наук, доцент, Донецький юридичний інститут
МВС України

КОМПЛЕКТУВАННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У КІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Актуальність статті полягає в тому, що ефективність функціонування будь-якої державної структури багато в чому залежить від її керівників. В армії даний фактор набуває виняткового значення, перш за все, в силу специфіки соціальних відносин, властивих військової організації. Головним призначенням офіцерства в той період було навчання нижніх чинів військової справи і управління військами в бойовій обстановці. Рішення подібних завдань було неможливо без відповідної освіти і професійно-посадовий підготовки, що переконливо підтвердила Російсько-японська війна 1904–1905 рр. Наголошено, що у мирний час головними ланками системи військово-навчальних закладів в Російській імперії були: а) кадетські корпуси, а також загальні класи Пажеського Його Імператорської Величності корпусу, в яких вихованці здобували загальну середню освіту. Вони призначалися для навчання і виховання дітей та підлітків, які готувалися згодом вступити до військових училищ і стати офіцерами; б) заклади, що готували молодих людей до служби в якості офіцерів. Такими були військові і юнкерські училища (існували до 1910 р), в яких готували офіцерів для служби в кавалерії та піхоти, а також інженерне, військово-топографічне і артилерійські училища, які називались спеціальними. Крім того, в цю групу входили спеціальні класи Пажеського Його Імператорської Величності корпусу. Всі ці військово-навчальні заклади готували офіцерів відповідних родів військ і служб; в) заклади для удосконалення освіти і спеціальних технічних знань офіцерів дійсної служби. Ця група закладів поділялася на дві категорії: вищі військово-навчальні заклади (військові академії), в яких офіцери отримували вищу військову освіту, і заклади, що призначалися для вдосконалення теоретичної і практичної підготовки офіцерів різних родів військ у відповідності до своєї спеціальності (офіцерські школи). З'ясовано, що випускники юнкерських училищ, які закінчили відділення з військово-училищним курсом, що діяли при деяких юнкерських училищах, проводилися в офіцерський чин нарівні з випускниками військових училищ. Це пояснювалося тим, що на ці відділення, де навчання проводилося за програмами військових училищ, приймалися особи, що мали середню або вищу освіту.

Ключові слова: Збройні сили, комплектування, кадри, військове училище.

Актуальність теми. Ефективність функціонування будь-якої державної структури багато в чому залежить від її керівників. В армії даний фактор набуває виняткового значення, перш за все, в силу специфіки соціальних відносин, властивих військової організації. Головним призначенням офіцерства в той період було навчання нижніх чинів військової справі і управління військами в бойовій обстановці [1, с. 234]. Рішення подібних завдань було неможливо без відповідної освіти і професійно-посадовий підготовки, що переконливо підтвердила Російсько-японська війна 1904–1905 рр.

У розглянутий період часу комплектування армії офіцерськими кадрами відбувалося трьома способами. Ними були: випуск з військових або юнкерських училищ; присвоєння офіцерського чину унтер-офіцерам, які відповідали поставленим вимогам; прийом на дійсну службу відставних офіцерів і офіцерів запасу, а також переміщення до армії з інших відомств [2, с. 89].

Виклад основного матеріалу. Військово-навчальні заклади (військові, юнкерські і спеціальні училища) були головним джерелом поповнення офіцерського складу. Наприклад, в 1907 р з них було випущено 1906 чоловік. Крім того, 93 людини були переведені в офіцерський чин з унтер-офіцерів, 254 призначені на службу із запасу, 30 – з відставки, 56 переведені з інших відомств [3, с. 2]. Так, в 1910 р офіцерський корпус був поповнений наступним чином: 2357 осіб випущені з училищ, присвоєний офіцерський чин 39 унтер-офіцерам з військ, надійшли на дійсну службу 141 офіцер запасу і 42 офіцера у відставці [4, с. 111]. У роки Першої світової війни комплектування офіцерського корпусу мало свою специфіку.

У мирний час головними ланками системи військово-навчальних закладів в Російській імперії були:

а) кадетські корпуси, а також загальні класи Пажеського Його Імператорської Величності корпусу, в яких вихованці здобували загальну середню освіту. Вони призначалися для навчання і виховання дітей та підлітків, які готувалися згодом вступити до військових училищ і стати офіцерами;

б) заклади, що готували молодих людей до служби в якості офіцерів. Такими були військові і юнкерські училища (існували до 1910 р), в яких готували офіцерів для служби в кавалерії та піхоти, а також інженерне, військово-топографічне і артилерійські училища, які називались спеціальними. Крім того, в цю групу входили спеціальні класи Пажеського Його Імператорської Величності корпусу. Всі ці військово-навчальні заклади готували офіцерів відповідних родів військ і служб;

в) заклади для удосконалення освіти і спеціальних технічних знань офіцерів дійсної служби. Ця група закладів поділялася на дві категорії: вищі військово-навчальні заклади (військові академії), в яких офіцери отримували вищу військову освіту, і заклади, що призначалися для вдосконалення теоретичної і практичної підготовки офіцерів різних родів військ у відповідності до своєї спеціальності (офіцерські школи).

Слід зазначити: безпосереднє відношення до комплектування армії офіцерами мали військові, юнкерські і спеціальні училища, які поповнювали «постійний офіцерський склад армії ... переводом в офіцери юнкерів ...». Дві інші групи навчальних закладів грали опосередковану роль. Так, випускники кадетських корпусів не отримували офіцерського звання, більш того,

продовження освіти саме в військових училищах для них не було обов'язковим. Певна частина з них продовжувала навчання в цивільних навчальних закладах і, таким чином, відмовлялася від офіцерської кар'єри. Інша частина кадетів надходила до військових училищ, але в офіцерський чин вони проводилися тільки після їх закінчення. У військових академіях і офіцерських школах проходили навчання військовослужбовці, переведені в офіцерські чини ще до вступу в ці навчальні заклади.

Чисельність офіцерського складу на початку XX століття (за винятком періоду світової війни) змінювалася незначно, і становила трохи більше 40 тис. чоловік. Так, станом на 1 січня 1907 р. офіцерський корпус регулярної армії нараховував 43948 генералів, штаб і обер-офіцерів, станом на 1 січня 1908 року – 42906. Необхідно враховувати, що в ці цифри входили близько 2,3 тис. генералів і офіцерів, які перебували на службі в прикордонній варті. До складу армії вони не входили, але в статистичні дані Військовим міністерством включалися.

Станом на 1 квітня 1912 в військовому відомстві проходили службу 42877 офіцерів і генералів. Найбільше число з них служило в піхоті, колишньої найчисленнішим родом військ. Наприклад, з 41412 офіцерів, які служили в армії в 1911 р, до піхоті ставилися 24257 генералів, штаб – і обер-офіцерів, до артилерії – 6039, кавалерії – 3086, інженерних і залізничних військ – 1586 і 293 людини відповідно. Решта проходили службу в управліннях Військового міністерства, військово-навчальних закладах, різних організаціях військового відомства [5, с. 54]. Очевидно, що чисельність офіцерів піхоти перевищувала кількість офіцерів інших родів військ, разом узятих.

Рівень освіти піхотних офіцерів (в меншій мірі кавалерійських) і офіцерів, що служили в артилерії і інженерних військах, був неоднаковий. В спеціальні училища, де готувалися офіцери для технічних родів військ, приймалися особи, які вже мали повну загальну середню освіту. Їх підготовка велася на основі навчальних планів і програм, які відповідали наявному рівню загальної освіти. В процесі навчання юнкера спеціальних училищ отримували необхідний рівень підготовки, що відповідав профілю навчального закладу.

Іншою була ситуація в піхоті і кавалерії. Для підготовки до служби в цих родах військ до 1910 року існували два типи училищ. До одного з них ставилися військові училища, наприклад, Павлівське військово-училище, Олександрівське військово-училище, Миколаївське кавалерійського училища і ін. До другого типу належали юнкерські училища, наприклад, Віленське юнкерське училище, Чугуївське юнкерське училище, Тверське кавалерійське юнкерське училище і ін.

Обидва типи навчальних закладів мали, однакове, по суті, призначення. Офіційні документи, що регламентували організацію навчання і виховання у військово-навчальних закладах, вказували, що військові училища мають на меті доставляти молодим людям, які мають загальну освіту, військово-виховну, стройову і наукову підготовку, необхідну у відповідному роді військ.

Юнкерські училища призначалися для того, щоб доставляти молодим людям необхідне для офіцера наукову і стройову освіту.

Однак програми навчання в училищах, що належали до різних типів, розрізнялися, зважаючи на відмінність освітнього цензу молодих людей які в них вступали. В піхотні і кавалерійські військові училища приймалися виключно особи, які закінчили повний курс середніх навчальних закладів. У той же час, в юнкерські училища могли вступати особи, що мали більш низький рівень освіти. Наприклад, аж до 1901 р в них приймалися тільки «нижні чини всіх станів», а саме, вільновизначені 1-го розряду, а також 2-го розряду - після служби одного року нижнім чином і отримання звання унтер-офіцера. Приймалися також особи, покликані в армію за жеребом, які досягли в період служби звання унтер-офіцера, за вислугою в строю обов'язкових термінів [6, с. 245].

Вільновизначені 1-го розряду були ті, хто здобув освіту в обсязі не нижче шести класів гімназії, і добровільно надходили на службу в якості нижніх чинів. Вільновизначені 2-го розряду вважалися нижні чини, які склали іспит за програмою, погодженою військовим міністерством і міністерством народної освіти (приблизно курс чотирикласного училища).

Тим часом мали загальну середню освіту вважалися особи, які закінчили вісім класів гімназії, сім класів кадетського корпусу, сім класів реального училища і деяких інших навчальних закладів. Очевидно, що в юнкерські училища могли надходити особи, які не мали повної середньої освіти (за термінологією того часу, з нижчою освітою).

Вважаємо за необхідне, надати деякі пояснення щодо поняття «нижчу освіту», щоб не допустити непорозуміння рівня загальної освіти учнів юнкерських училищ. У розглянутий в період часу існували початкові, нижчі, середні і вищі навчальні заклади. Вступити в якийсь нижчий навчальний заклад особі, яка не мала початкової освіти, було неможливо. Так, надходження в нижчі технічні училища вимагало здачі іспитів в обсязі повітового або сільського двокласного училища, які, в числі інших закладів, давали початкову освіту.

У сільській місцевості початкову освіту, наприклад, в училищах міністерства народної освіти тривало 5 років (два класи), або 3 роки (один клас). Основним типом початкових навчальних закладів в містах були міські училища, навчання в яких тривало шість років.

Вільновизначині, які вступали в юнкерські училища, в величезній більшості своїй мали нижчу освіту. Офіцер німецького генерального штабу барон фон Теттау, який відвідував в 1903 р частині Київського військового округу, відзначав, що російське офіцерство складалося головним чином, з вихованців юнкерських училищ, які отримали слабку шкільну підготовку.

Так, до початку літа 1908 в піхоті служили 6405 капітанів, при цьому 76,5%, з них мали нижчу освіту, і тільки 23,5% – закінчену середню освіту. В кавалерії рівень загальної освіти 463 перебували на службі ротмістрів становив 65,5% і 34,5% відповідно. Тим часом капітани в піхоті і ротмістра в кавалерії командували основними тактичними одиницями – ротами і ескадронами.

Говорячи про юнкерських училищах, які готували офіцерів для піхоти і кавалерії, генерал Денікін зазначав, що відсутність повної середньої освіти у більшості надходили надавало таким училищам характер меншовартості.

Зокрема, «другосортність» виявлялася, в тому, що особи, які успішно закінчили юнкерські училища, аж до Російсько-японської війни

1904-1905 рр. в офіцерський чин проводилися не відразу після закінчення навчального закладу. В піхоту вони випускалися підпрапорщиком, в кавалерію ескадрон-юнкерами, тобто, в унтер-офіцерських званнях. Офіцерський чин присвоювався їм лише після деякого терміну служби у військах, який міг доходити у закінчили училище по 2-му розряду до декількох років.

У той же час особи, які закінчили військові училища, проводилися в офіцерський чин поручника відразу по випуску. Виняток становили ті, хто закінчив училища по 3-му розряду: ця категорія військовослужбовців випускалася унтер-офіцерами, і могла отримати офіцерське звання не раніше ніж через 6 місяців після виробництва їх більш успішних у навчанні однокласників.

Випускники юнкерських училищ, які закінчили відділення з військово-училищним курсом, що діяли при деяких юнкерських училищах, проводилися в офіцерський чин нарівні з випускниками військових училищ. Це пояснювалося тим, що на ці відділення, де навчання проводилося за програмами військових училищ, приймалися особи, що мали середню або вищу освіту.

Юнкерські училища перебували в підпорядкуванні начальників штабів військових округів, на території яких вони дислокувалися, в той час як військові училища перебували у віданні Головного управління військово-навчальних закладів. Дана обставина призводило до того, що зовнішній контроль над якістю навчально-виховного процесу в юнкерських училищах не міг бути таким же ефективним, як у військових училищах, бо в штатах військово-окружних управлінь були відсутні відповідні фахівці. Крім того, окружні штаби навряд чи могли надати юнкерським училищам дієву допомогу в організації навчання юнкерів. Вони займалися вирішенням завдань, пов'язаних з управлінням військовими частинами і з'єднаннями, їх бойовою підготовкою, забезпеченням різними видами постачання і т. д. У той же час, Головне управління військово-навчальних закладів, як структурний підрозділ Військового міністерства, відало виключно навчальними, виховними, інспекторськими і іншими справами підвідомчих йому училищ [6, с. 223]. Незважаючи на реорганізацію юнкерських училищ, вони як і раніше вважалися менш престижними, ніж військові.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Военная энциклопедия: в 18 т. / Под ред. полк. В. Ф. Новицкого [и др.]. СПб.; Петроград: Т-во И. Сытина, 1911–1915. Т. 17. 320 с.
2. Военная энциклопедия: в 18 т. / Под ред. полк. В. Ф. Новицкого [и др.]. СПб.; Петроград: Т-во И. Сытина, 1911–1915. Т. 13. 320 с.
3. Всеподданнейший отчет о действиях Военного министерства за 1907 год. СПб.: Военная типография, 1909. 155 с.
4. Военно-статистический ежегодник армии за 1910 г. СПб: Военная типография, 1911. 486 с.
5. Положение о юнкерских училищах: приказ по военному ведомству от 5 июня 1901 г. № 197 // Приказы по военному ведомству за 1901 г. СПб: Военная типография, 1901. С. 434–524
6. Чернавин В. К вопросу об офицерском составе старой русской армии к концу ее существования. *Военный сборник общества ревнителей военных знаний*. 1924. Кн. 5. С. 213–230.

O. Severinova

ACQUISITION OF ARMED FORCES IN THE UKRAINIAN LANDS AS A PART OF THE RUSSIAN EMPIRE IN THE LATE XIX – EARLY XX CENTURY.

The relevance of the article is that the effectiveness of any state structure largely depends on its leaders. In the army, this factor is extremely important, primarily due to the specifics of social relations inherent in the military organization. The main purpose of officers at that time was to train lower ranks in military affairs and command of troops in a combat situation. The solution of such problems was impossible without proper education and professional training, which was convincingly confirmed by the Russo-Japanese War of 1904–1905. It is emphasized that in peacetime the main links in the system of military schools in the Russian Empire were: a) cadet corps, as well as general classes of His Imperial Majesty's Page, in which students received general secondary education. They were intended for the education and upbringing of children and adolescents who were later preparing to enter military schools and become officers; b) institutions that trained young people to serve as officers. Such were the military and cadet schools (existed until 1910), which trained officers for service in the cavalry and infantry, as well as engineering, military topographic and artillery schools, which were called special. In addition, this group included special classes of the Page of His Imperial Majesty's Corps. All these military educational institutions trained officers of the respective branches of the army and services; c) institutions for improving the education and special technical knowledge of officers of the active service. This group of institutions was divided into two categories: higher military educational institutions (military academies), in which officers received higher military education, and institutions designed to improve the theoretical and practical training of officers of different types of troops in accordance with their specialty (officer schools). It was found that graduates of cadet schools who graduated from the department with a military school course, who worked at some cadet schools, were promoted to the rank of officer along with graduates of military schools. This was due to the fact that these departments, where training was conducted according to the programs of military schools, accepted people with secondary or higher education.

Keywords: *Armed forces, staffing, personnel, military school.*